

KÖNYVEKRŐL

Nobik Attila és Pukánszki Béla (2010, szerk.): Normalität, Abnormalität und Devianz: Gesellschaftliche Konstruktionsprozesse und ihre Umwälzungen in der Moderne. [Normalitás, abnormalitás és deviancia a neveléstudomány szemével] Erziehung in Wissenschaft und Praxis. Band 7.

Peter Lang, Frankfurt am Main, 270 o.

A pedagógia és a gyógypedagógia történetében egyaránt fontos szerepet játszik a normalitás, az abnormalitás és a deviancia fogalma, amelyek mindig is különös jelentőséggel bírtak a különböző korok társadalmában. A most megjelent kötetet az teszi különösen aktuálissá, hogy modern korunkban ezen kifejezések jelentése és értelmezése meglehetősen összetetté vált.

A kérdés megválaszolása – Mit jelent a normalitás, az abnormalitás és a deviancia? – elsőre egyszerűnek tűnik. De valóban az? Amit mi napjainkban normálisnak ítélünk meg, az az idők során kialakult konvencionális (átlagos, általános, mintaszerű és természetes). Az abnormális szóhoz ezzel szemben a szabálytól eltérő, nem szokványos, rendellenes, szokatlan vagy természetellenes jelentéseket társítjuk. A deviancia az első fogalomtól, a normától, a megszokottól való eltérést jelöli, deviáns az, aki egy közösség vagy társadalom szabályait, elfogadott normáit nem tartja be, azokkal szembeszegül. A normális és az abnormális fogalomnak többféle értelmezési lehetősége van, amelyek különféle kérdéseket vethetnek fel. Miként változik a normalitás, abnormalitás kategóriája az évszázadok során? Vajon ma, a 21. században mit tartunk normának és mit nem? A normák változása egy természetes folyamat, a tudomány folyamatos fejlődésének, egész világonkról való tudásunk gyarapodásának köszönhető-e vagy más folyamatok is befolyásolják azt? Kiknek, mely közösségeknek van lehetősége arra, hogy ezeket a normákat befolyásolják, megváltoztassák?

Többek között ezek a kérdések merülhetnek fel az olvasóban, ha a szerkesztett kötetet tartja a kezében – a könyv a *Johanna Hopfner* grazi professzor által szerkesztett neveléstudományi sorozat hetedik kötete. A jelentős, nemzetközileg is elismert, neveléstudománnyal foglalkozó szerzők tanulmányait a szegedi kutatók négy fejezetbe rendezték. Az elsőbe tartozók a normalitás, abnormalitás fogalmak megjelenését elemzik a különböző országok pedagógiai szakirodalmában, a második fejezet tanulmányai a gyógypedagógia történetébe nyújtanak betekintést. A következő fejezetbe tartozók a másság elfogadásának vagy elutasításának kérdéseivel, az utolsó rész tanulmányai a normális és az abnormális gyermekképzési problémáival foglalkoznak.

Az első fejezet (*Normalitás, abnormalitás és deviancia a pedagógiai szakirodalomban – Normalität, Abnormalität und Devianz in den Narrationen der Pädagogischen Fachliteratur*) első tanulmányának szerzője, *Németh András* Bourdieu-re hivatkozik, amikor a normák meghatározásában a modern állam meghatározó szerepét emeli ki. Az állam hatalma a kötelező iskoláztatás bevezetésével nemcsak az iskola, hanem egyszersmind az annak keretében közvetített tudástartalmak meghatározásában is megmutatkozik. A tudástartalmak által kijelölt és közvetített normák átadása a pedagóguscsoportok feladata, e csoportok között is hangsúlyos a néptanítók szerepe. *Németh* a magyar néptanítók öndefiníciós folyamatában is fontos szerepet játszó, *Az elemi népoktatás enciklopédiája* elemzésén keresztül mutatja be, milyen normák jelennek meg a századelőn a magyar pedagógiában.

A pedagógiai normák és standardok megváltozása politikai fordulatnak is köszönhető. *Sáska Géza* a politika neveléstudományra gyakorolt hatását elemzi a Szovjetunióban és a szovjet befolyás alá kerülő kelet-európai országokban. Írásán keresztül követhetjük, miként születnek új normák és miként válhatnak abnormálissá egy korábbi korszakban uralkodó pedagógiai elképzelések és nézetek, mely folyamat célja nemcsak egy

rendszer saját neveléstudományának megteremtése, de az a felett gyakorolt teljes kontroll kiépítése is. A normák meghatározásában az állam mellett a normákat közvetítő közösségek is részt vesznek.

A *Németh* által írt tanulmányban megjelenő néptanítóság mellett a pedagógiai normák meghatározásában fontos szerepet játszott az egyetemi tudomány rangját elérő pedagógia. *Nóvik Attila* az egyetemeken megvalósuló tanárképzésben meghatározó normákat közvetítő neveléstörténet-könyveket vizsgálta, különös tekintettel a normálistól eltérő gyermekekkel kapcsolatos diskurzusokra. *Nóvik* szerint azonban az abnormálisnak tekintett gyermekek és a nevelésükkel kapcsolatos problémák nem szerepelnek kellő súllyal, az abnormalitás meghatározása többnyire a normalitással való szembeállítás történet. Egy iskolában meghatározott norma kényszerként is megjelenhet, és ezáltal mint norma kérdésessé válhat. Ezt a folyamatot *Edvard Protner* mutatja be egy tanóra leírásán keresztül, jól érzékeltetve, miként befolyásolta a szlovén oktatást a herbarti eszmék bürokratikusán kieroszakolt alkalmazása. Ebből a példából kiindulva *Protner* úgy gondolja, minden lezárt pedagógiai koncepció gyakorlatban való megvalósítása ingadozhat normalitás és deviancia között.

A normalitás-abnormalitás fogalompárral párhuzamba állítható az egészséges-beteg szókapcsolat is. Napjainkban is folyamatosan változik, miként ítéljük meg a fogyatékos embereket, de az sincs pontosan meghatározva, milyen helyet foglalnak (foglalhatnak) el világunkban. Bár hallgatólagosan talán mindenki elfogadja, hogy a testi vagy szellemi fogyatékosokkal élőket ugyanolyan jogok, bánásmód, fejlesztés és nevelés illeti meg, be kell látnunk, hogy világunk még most is elsősorban az épek világa. A kötet második fejezetében (*A gyógypedagógia története – paradigmák, fogalmak és ismertetőjelek – Geschichte der Behindertenpädagogik – Paradigmen, Begriffe und Merkmale*) található tanulmányokból az olvasó arra a kérdésre is választ kaphat, milyen irányban kellene ezen a helyzeten változtatni.

Vera Moser tanulmányában nyomon követhetők azok a változások, amelyek a német fogyatékosok megítélését, nevelésük céljainak megjelölését az utóbbi két évszázadban alakították. A fogyatékosok helyzetének az épekhez való közelítésétől, a számukra megfelelő, fejlettségük sajátosságait szem előtt tartó gondozáson keresztül az épek és nem ép társaik együttneveléséig, illetve a 2009-es első törvényig, mely a fogyatékosokkal élők jogait rögzíti, és amely fontos lépés a társadalom teljes jogú tagjává váláshoz, hosszú út vezetett. (Felmerülhet bennünk az is, hogy miért a fogyatékosok életét igazítják az épekéhez, és miért nem alkalmazkodik jobban az épek társadalma a fogyatékosokkal élőkhez?)

Szorosan kapcsolódva *Moser* írásához, *Mesterházi Zsuzsa* tanulmánya *Vértes Ottokár József* művének három kiemelt témáján keresztül mutatja be a gyógypedagógia fogalmának fejlődését és a fogyatékosokkal élőkhez való viszonyulásának megváltozását. A magyar gyógypedagógia történetéhez kapcsolódnak *Mesterházi Zsuzsa* írásán kívül *Zászkaliczky Péter*, valamint *Gál Anikó* és *Varga Imre* tanulmányai. *Mesterházi* és *Zászkaliczky* a magyar gyógypedagógia meghatározó alakjai, *Vértes Ottokár József* és *Tóth Zoltán* életművébe nyújtanak betekintést, *Gál* és *Varga* a magyar gyógypedagógiában a 20. század második felében megjelenő természettudományos fordulatot mutatja be. Korunkban a fogyatékosok megítélése nemcsak általában változott meg, de mindemellett új szempontokkal bővült.

Hatos Gyula szerint a szellemi fogyatékosokkal élő személyek nem tekinthetők a normálistól eltérőnek vagy abnormálisnak, hanem mint azt tanulmányában olvashatjuk, „a hiányosság az nem betegség, hanem az egészség egy speciális, sajátos formája” (105. o.). Egyúttal kitér a szellemi fogyatékosok csoportjára is, kiemelve, hogy „a szellemi fogyatékoság a működés egyik sajátos állapota” (105. o.). A fejezet utolsó tanulmányában *Nagy Péter Tibor* a magyar fogyatékosokkal élők számának változását, ezen csoport szociális és iskolázottsági szint szerinti megoszlását elemzi.

A harmadik fejezet (*Találkozás másokkal – kizárások és közelítések – Begegnungen mit den „Anderen” – Ausgrenzungen und Annäherungen*) tanulmányai meglehetősen heterogén témákkal foglalkoznak, melyek középpontjában a normák változása, a régi és új normák megjelenése áll. A „Találkozás másokkal” továbblépést mutat, már nem normálisnak vagy abnormálisnak tekintünk egy jelenséget, személyt, hanem a befogadó szemszögéből csak másnak, és az a befogadón múlik, hogy a másokat elutasítja – kizárja vagy elfogadja – közel engedni magához. Mi alapján fogadunk el másokat vagy utasítjuk el őket? *Elke Kleinau* tanulmányában két, külföldre kerülő német tanármó élettörténetén keresztül vizsgálja az idegenség fogalmát, azt, milyen jelenségek be-

folyásolják, hogy valaki otthonosan vagy hosszú évek után is kívülállónak érzi magát egy számára addig idegen országban és kultúrában. Elutasítást váltanak ki azok az események, amelyek súlyosan vétenek egy közösség normái ellen. Az iskolákban fegyverrel lövöldöző diákok tetteit a társadalom elítéli, azonban ezek a cselekmények a társadalom aktuális állapotát is mutatják, egyúttal kritikát gyakorolnak a társadalom felett. *Johanna Hopfner* a züllött fogalmát vizsgálja, szerinte az említett tettek elkövetőit egyenként kell vizsgálni, a tettek elkövetésének okait elemezve.

A következő három tanulmányt a normák folyamatos változása, és a változások elfogadásának vagy elutasításának kérdése kapcsolja össze. *Agnes Trattner* az ember halálhoz való viszonyulását, valamint a halál szimbólumainak mai átértékelődését vizsgálja. A halálhoz kapcsolódó jelképek – például a halálfej –, az 1980-as években jelentek meg az ifjúság kultúrájában a szülők világa, értékrendje elleni lázadást szimbolizálva. A fiatalok csoportjára ma marketingstratégiák egész sora épül, így nemcsak a lázadásuk, hanem az azt szimbolizáló halálszimbólumok is lassan kommerszszé, normális jelenséggé válnak. A ruhákon, egyéb kiegészítőkön, iskolafüzeteken megjelenő, különböző színekben pompázó halálfejekhez, pillangókhoz való viszonyulásunk éppen olyan ellentmondásosnak vagy bizonyos szemszögből abnormálisnak látszik, mint a mai ember viszonya egy olyan rendkívül fontos, az egyén számára kihívást jelentő kérdéshez, mint a halál. Nemcsak a ruhákon, kiegészítőkön megjelenő szimbólumok, hanem maguk a ruhák is az egyes ember önkifejezésének fontos eszközei. A ruházatunknak nemcsak az egészségünk megőrzésében van fontos szerepe, életvitelünkhöz is alkalmazkodnia kell. A századforduló tetszetős, ám kényelmetlen, orvosok által is egészségtelennek, abnormálisnak tartott divatját megújító, az életreform-mozgalmakhoz kapcsolódó öltözködési reformról *Németh Regina* ír tanulmányában. A mozgalom elkötelezett hívei között találhatjuk a gödöllői életreform-kolóniához tartozó művészeket, köztük *Undi Mariskát*, aki elsőként írt a ruházat reformjáról és elsőként tervezett kabátkákból és szoknyából álló, a test vonalát követő reformruhákat. A 20. század során a hittel, vallással kapcsolatos normák is jelentős változáson mentek keresztül, a történelmi egyházak mellett új, vallásos és kvázi vallásos csoportok jelentek meg. Ezek egyik fontos jellemzője, hogy a nagy hagyománnyal rendelkező egyházaknál gyorsabban, más – sokszor kérdéses – módszereket alkalmazva reagálnak a 20. és a 21. század társadalmi kérdéseire, emberi és iskolai problémáira. *Mikonya György* tanulmányában kiemeli, hogy a mai pedagógiának is foglalkoznia kell a többféle választ adó, a fiatalok körében rendkívüli népszerűségnek örvendő csoportokkal, szükségesnek tartja, hogy a pedagógusok is megismerjék ezeket a mozgalmakat, az általuk képviselt tanításokat és módszereket.

A fejezet utolsó három tanulmánya egyaránt a „másokhoz” való „közelítés”-re mutat példákat. A különböző fogyatékosokkal élők nevelésének fontos kérdései közé tartozik, hogy ez külön, speciális iskolákban vagy az épekkel együtt történjék. *Kéri Katalin* tanulmánya, amely a spanyol fogyatékos gyerekek oktatásának több évszázados történetét mutatja be, azért különösen jelentős, mert egy olyan ország törekvéseit mutatja, be, amely ezen a területen példaként szolgált. Európában elsőként Spanyolországban már a középkortól kezdődően jelentek meg törekvések a fogyatékosokkal élők – elsősorban hallás- és látássérültek, mozgáskorlátozottak – nevelésére, képzésére, s tanítási módszereiket más európai országok is átvették. Írásában már megjelenik az a törekvés, mely szerint a fogyatékos emberek beilleszkedését segíteni kell ép társaik közé, hiszen ők is Isten teremtményei (213. o.).

Ez a gondolat a *Simonetta Polenghi* által bemutatott, kezdetben angolkóros gyerekek számára létrehozott intézmény vezetőinek törekvéseivel rokon, akik fontosnak tartották, hogy a fogyatékosokat ugyanazok a bánásmódok és jogok – például a munkához való jog – illessék meg, mint bármely ép polgárt, amivel évszázados előítéleteket romboltak le. *Gabriele Förster* tanulmánya már az új törekvések irányába mutat: a halláskárosult gyerekek brandenburgi iskolákban megvalósuló integrációja minden résztvevő számára kihívást jelentett. Bár a fogyatékos és ép diákok együttes oktatása új feladatokat jelölt ki a tanárok, az ép diákok és a halláskárosult diákok számára is, a kísérlet fontos lépést jelent a normál és a speciális intézmények, az ép és a speciális nevelési igényű tanulók közötti falak lebontásában.

A kötet utolsó része (*Das Bild des normalen und abnormalen Kindes – kritische (Re-) konstruktionen*) a 19. és a 20. század elejének gyermekképét, a normális és az abnormális gyermekről alkotott képet mutatja be különböző források (magyar neveléstani tankönyvek, kézikönyvek és a pedagógiai sajtó) alapján. *Pukánszky*

Könyvekről

Béla húsz, korában népszerű 19. századi neveléstani tankönyvben és kézikönyvben megjelenő gyermekkép és gyermekfelfogás elemzését nyújtja. Míg a vizsgált művekben megfigyelhető a gyermekkép és a gyermekeszmény átforgalmazása, addig a szerző a kor gyermekfelfogásában nagyobb változást nem tapasztalt, ezt támasztja alá például a könyvek testi fenytéshez való viszonyulása is. *Szabolcs Éva* és *Hegedűs Judit* tanulmányában az 1868–1916 között megjelenő nevelési szaklapok által közvetített idealizált iskola-, szülő- és gyermekkép mellett megjelennek a normálistól eltérő jelenségekről szóló írások is. Ezek alapján a pedagógusok számára a legnagyobb kihívást és feladatot az ideális gyermekkel szemben az erkölcsileg fogyatékos vagy abnormális gyermekekkel való bánás jelentette. Az talán kijelenthető, hogy a mai neveléstudomány több információval rendelkezik a magatartási problémákkal és tanulási zavarokkal küzdő gyermekekkel kapcsolatban, ám ezen tanulók nevelése és közösségbe való integrálhatósága továbbra is kérdések sorát veti fel. Akárcsak *Szabolcs Éva* és *Hegedűs Judit*, *Pirka Veronika* is a pedagógiai lapokban megjelenő gyermekképet mutatja be. A magyar reformpedagógiai folyóiratokból (*Népművelés*, *A Gyermek*) kiemelt cikkek azonban a korántsem normális, ám a századelőn egyre tömegessé váló jelenségekről – gyermekmunka, gyerekek alkoholfogyasztása, gyermekbűnözés – szólnak, melyek korunkban éppúgy problémát jelentenek.

A rendkívül sokoldalú kötetben a normalitás és az abnormalitás középpontjában mindig az egyén áll, aki az idők során változásokat idéz elő, a világról alkotott tudásával befolyásolja életminőségét, újabb normákat teremt és alkalmazkodik az önmaga és mások által kialakított normákhoz. Egy-egy csoport vagy közösség által kialakított normák nemcsak az épekre vonatkoznak, hanem a részben vagy egészben a testi vagy szellemi fogyatékosokkal élőkre is. Megfigyelhető azonban, hogy a fogyatékosokkal kapcsolatos tudásunk gyarapodása megváltoztatta a régi normarendszerünket is. Normaváltozásunk nemcsak a gondolkodásban tükröződik, a gondolkodás kihathat külső megjelenésünkre és/vagy egy kisebb csoport normáihoz való alkalmazkodásunkra is. A mindennapokban szükségünk van arra, hogy folyamatosan definiáljuk és újradefiniáljuk a normalitást, az abnormalitást és a deviancia fogalmát. Ebben nyújt segítséget e kötet, melynek egyes fejezetei egymásra épülve, egymást kiegészítve adnak átfogó, sokoldalú képet a három fogalom és kapcsolatuk mai értelmezési lehetőségéről.

Pethő Villő